

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

УДК 37 (477):784'1 "19"

Марина Назаренко, кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри вокально-хорових дисциплін
та методики музичного виховання

Кіровоградського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено основні форми і методи вокально-хорової підготовки вчителів у вітчизняних музичних і педагогічних навчальних закладах першої половини ХХ століття, проведено критичний аналіз накопиченого у цій галузі науково-методичного та практичного досвіду.

Ключові слова: вокально-хорова підготовка, вчитель музики, музична освіта.

Літ. 10.

Постановка проблеми. Професійна підготовка вчителів музики в різні історичні періоди була зумовлена вимогами суспільства до педагогічних кадрів. Критичний аналіз накопиченого у цій галузі науково-методичного і практичного досвіду допоможе виявити ті позитивні форми і методи роботи зі студентами, які сприятимуть удосконаленню системи фахової підготовки сучасного вчителя музики у педагогічному університеті.

Аналіз досліджень. Ще в другій половині ХІХ ст. передові діячі культури визнавали необхідність музичної освіти народу як одного з естетичного виховання в державному масштабі. Над розширенням обсягу та удосконаленням викладання музики замислювалися й педагоги загальноосвітніх шкіл, про що свідчить значна кількість опублікованих наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. праць з питань музичної освіти: “Про музичну освіту народу в Росії та Західній Європі” С. Миропольського (1882 р.), “Короткий нарис сучасного стану музичної освіти в Росії” К. Вебера (1885 р.), “Значення музики й співів у вихованні та в житті людини” С. Булгакова. Різні аспекти фахової підготовки вчителів музики кінця ХІХ – початку ХХ століть досліджувались такими вітчизняними вченими: система професійної підготовки вчителів співів (О. Апраксіна), розвиток хорового мистецтва та диригентсько-хорової освіти (Д. Локшин, К. Нікольська-Береговська, Т. Смирнова), вокально-хорова й методична підготовка (Т. Пляченко), розвиток фортепіанної педагогіки і виконавства (Л. Гусейнова, Г. Ципін) та ін.

Метою статті є аналіз системи вокально-хорової підготовки вчителів музики у вітчизняних навчальних закладах першої половини ХХ століття і виявлення позитивних тенденцій даного виду фахового навчання.

Виклад основного матеріалу. В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. провідними вітчизняними навчальними закладами з підготовки вчителів співів були Московське Синодальне училище церковного співу, Регентське училище у Санкт-Петербурзі та Київська духовна академія. Аналіз навчальних планів і програм Синодального та Регентського училищ довів, що зміст спеціальних дисциплін та методи викладання були ретельно продумані й обґрунтовані. Так, наприклад, у процесі занять з предмету “Диригування та сумісна гра” учні набували навичок ансамблевої гри, опановували методи роботи з інструментальним колективом і техніку диригування. На цей предмет відводилось 2 години на тиждень з VI по IX класи. Такий вид роботи вимагав не тільки знання форми і стилю твору, але й виконання на фортепіано складних партитур, що також підвищувало рівень інструментальної підготовки учнів. Позитивним, на нашу думку, є те, що “Постановка голосу” викладалась по 8 год. на тиждень вже з I класу, “Церковний спів” – по 3 год. на тиждень у I та II класах та по 2 год. з III по IX класи [3].

Особливістю навчання у Синодальному та Регентському училищах було те, що проходження навчального курсу було пов’язане не тільки з грою на фортепіано, але й на скрипці, а для більш обдарованих – на віолончелі. Це, на нашу думку, сприяло розвитку в учнів таких професійних якостей, як гострий музичний слух, чистота інтонування, уміння відрізнити характер звуковедення і темброве забарвлення звука.

Вихованці вивчали складні хорові твори з акомпанементом, що поповнювало їх репертуарний багаж, а також розвивало навички читання з листа. Програмою Синодального училища 1911 року на предмет “Вивчення хорової партитури за фортепіано” відводилось по 3 уроки на тиждень у IV – V класах і по 2 уроки – у VI – IX класах. Предмет “Церковний спів і його

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

історія” вивчався 3 год. на тиждень у підготовчому та I класах, по 1 год. на тиждень у IV, V та по 2 год. у II, III, VI, VII, VIII, IX класах. “Методика церковного та шкільно-хорового співу” вивчалася тільки у IX класі по 2 год. на тиждень. Груповим заняттям “Диригування та сукупна гра” відводилося по 2 год. на тиждень з V по IX класи. А такі предмети, як “Постановка голосу (колективно та індивідуально)”, “Теорія постановки голосу”, “Уставний спів” вивчалися у IX класі по 2 год. та по 1 год. на тиждень. Цією ж програмою було передбачено тільки 3 уроки на тиждень з фортепіано (по 20 хв.) у I – III класах, 2 уроки – у III – V класах та по 1 уроку на тиждень у VI – IX класах. Це було обґрунтовано постановою правління Синодального училища за 1904 р., у якій зазначено, що училище “... за своїм Статутом не призначене виробляти славетностей скрипкової та фортепіанної гри або спеціалістів з інших музичних предметів, а повинно готувати досвідчених вчителів...” [3, 93].

Великий інтерес викликають інтегративні форми організації навчальної діяльності учнів. Так, для вихованців Регентського училища головним предметом був інтегративний курс “Читання хорових партитур за фортепіано у зв’язку з керуванням хором”, в якому об’єдналися розділи з хорознавства, методики постановки голосу, елементарної теорії музики, гармонії, сольфеджіо, музичних форм, а також передбачалося оволодіння практичними навичками хорового диригування та гри на фортепіано хорових партитур. Програмою з цієї дисципліни передбачено вивчення таких складних творів як “Великий канон”, “Реквієм” ч. 7 В. Моцарта, “Легенда”, “Соловейко” П. Чайковського, концерти для хору, виконання яких на фортепіано вимагало високого рівня володіння інструментом [10]. Ми вважаємо, що застосування методу комплексного вивчення таких творів не тільки підвищувало диригентську майстерність та рівень загальномузичної та методичної підготовки учнів, але й сприяло розвитку важливого для шкільного вчителя уміння – різнобічної роботи над музичним твором. Отже, можна сказати, що високий рівень професійної підготовки випускників Синодального та Регентського училищ, довів доцільність системи навчання вчителів музики, розрахованої на тривалий період (починаючи з дитячого віку), побудованої на принципах інтеграції предметів, єдності теорії та практики.

В історії становлення музичної освіти в Західній Україні друга половина XIX ст. позначена розгортанням музично-освітньої роботи та активізацією хорового руху. Осередком хорового

співу були переважно такі навчальні заклади, як гімназії, бурси, семінарії. В атмосфері неприхованої політики денационалізації українського населення питання про систематичну музичну освіту навіть не виникало. Навчання у вищих навчальних закладах фактично було закрито для населення Західної України. Натомість у семінаріях та гімназіях отримували досить скупі музичні знання, хоча опанування нотною грамотою було обов’язковим.

1873 р. було проведено реформу початкової освіти в східній Галичині, а наступного року для всіх категорій народних шкіл Австро-Угорщини видано навчальні плани, згідно з якими уроки співу та музики стали обов’язковими. Хоча виявлена увага офіційної влади до питань музичного виховання в Галичині була мізерною, проте в тодішніх умовах вона знаменувала крок уперед у музичній освіті й справі поліпшення культурної ситуації загалом.

У 90-і рр. XIX ст. загальна картина викладання музики змінилася на краще. Як і раніше, навчання було спрямоване передусім на засвоєння вокально-хорового репертуару. Музичним заняттям у гімназіях відводилась 1 година на тиждень. Навчальна програма передбачала поетапне навчання. На першому й другому етапах подавали загальні відомості з теорії музики та сольфеджіо, а також практикували одноголосне виконання хорових творів. На третьому й четвертому етапах, незважаючи на обов’язкове виконання церковних композицій, особливу увагу приділяли хоровому виконанню народних пісень і творам галицьких композиторів.

Наприкінці XIX ст. прогресивні музиканти й діячі культури Галичини, відчуваючи відсутність налагодженої системи музичної освіти, ставили питання про необхідність її реорганізації. І тільки на початку XX ст. в цій галузі відбулися певні зрушення. 1903 р. у Львові на базі “Союзу співацьких і музичних товариств” був заснований Вищий музичний інститут. У ньому передбачалося викладання композиції, сольного та хорового співу, гри на фортепіано, скрипці, віолончелі та інших інструментах. 1912 р. було прийняте рішення про надання Вищому музичному інституту імені Миколи Лисенка.

Особливості професійної підготовки вчителів музики в перші роки радянської влади були обумовлені складними проблемами становлення педагогічної науки та завданнями загальноосвітньої школи, з одного боку, суперечливими чинниками розвитку радянського мистецтва і професійної музичної освіти – з іншого. Так, Московська державна народна хорова академія, яка була

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

організована на базі колишнього Синодального училища, стала єдиним вузом, який здійснював підготовку спеціалістів з масового музичного виховання у 1918 – 1923 рр. Вона готувала інструкторів, організаторів та керівників вокальних колективів (хорів, ансамблів) для культурно-просвітницької роботи. Відсутність у програмах предметів педагогічного й методичного циклу свідчить про те, що необґрунтовано були забуті кращі традиції Синодального училища з підготовки вчителів співу [6]. А діючі в країні різноманітні курси, в роботі яких брали участь такі відомі музиканти, як Н. Брюсова, А. Кастальський, Н. Ковін, А. Лур'є, А. Преображенський, П. Чесноков, були нетривалими. Відсутність стабільних програм курсів не дозволяє виділити прогресивні тенденції в їх методиці [4].

Все ж багато нового і важливого було створено у ці роки. Прогресивні ідеї Б. Асаф'єва, Н. Брюсової, В. Каратигіна, Н. Ковіна, С. та В. Шацьких, А. Шеншина, Б. Яворського, які були висунуті ще в дожовтневий час, знайшли офіційну підтримку радянського уряду, внаслідок чого були визначені мало чи не всі основні принципи дитячого музичного виховання (життєвість, наочність, опора на кращі зразки музичного мистецтва, пріоритет виховних завдань) та розроблені ефективні й цікаві методи навчання дітей.

Виховання національних педагогічних кадрів стало першочерговим завданням, тому виникла необхідність у створенні спеціальних навчальних закладів з підготовки висококваліфікованих учителів музики. Це привело до перебудови професійної художньої освіти, внаслідок чого музичні навчальні заклади були поділені на три типи: музична школа, музичний технікум (пізніше училище), консерваторія. Типізація шкіл в Україні була дещо іншою, ніж в РРСФР. Наркомос України у 1923 – 1925 рр. визнав за доцільне утворити триланкову систему музичної освіти. Нижча ланка називалася профшколою, середня – технікумом, вища – інститутом.

З урахуванням вимог музичної культури до підготовки спеціалістів усіх профілів була проведена реформа консерваторій, яка визначила їх нову структуру. Так, наприклад, до складу трьох факультетів Московської консерваторії (МДК), входив і новостворений – інструкторсько-педагогічний (ІПФ) з відділеннями музичного виконання, музично-теоретичним та загальної музичної освіти. Останнє і проводило підготовку вчителів музики для загальноосвітніх шкіл [1, 226].

Інструкторсько-педагогічний факультет Київського Вищого музично-драматичного

інституту ім. М. Лисенка готував педагогів для спеціальних навчальних закладів (відділ професійної освіти) і музикантів-інструкторів, організаторів, керівників робітничих і селянських клубів (відділ музичного виховання). Основним у роботі інституту був “виробничий принцип”, який позначився насамперед на навчальному плані ІПФ. Він полягав у тому, що на I та II курсах головну увагу приділяли роботі студентів у класі з фаху та вивченню теоретичних предметів, на III та IV курсах – виробничій практиці студентів: виступи з самостійними програмами й педагогічна практика у “дитячій лабораторії” інституту, де кожен студент працював з учнем 2 рази на тиждень під керівництвом педагога з фаху. По закінченні інституту випускник працював самостійно в одній з музичних профшкіл міста і тільки після цього одержував диплом.

Аналіз навчальних планів інструкторсько-педагогічного факультету Московської консерваторії показав, що вокально-хоровий підготовці приділялося більше уваги, ніж інструментальній. Так, наприклад, на предмет “хоровий клас” відводили по 4 год. на тиждень (на I, II, III курсах), на предмет “постановка голосу” – по 40 хв. (індивідуально на I та II курсах), “Методика та практика керування хором (з основами диригентської техніки)” вивчалася на II курсі по 2 год. на тиждень (лекц. та практик.). На хоровому відділенні навчальним планом передбачалися такі предмети: “Читання хорових партитур” (I, II курси по 1 год. на тиждень, групові заняття), “хорова література” (I, II курси по 2 год. на тиждень, групові заняття), “Клас хорових аранжировок” (III курс, по 2 год., групові заняття), “Методика хорового співу” (IV курс, по 2 год. лекц.). А предмет “Загальний курс фортепіано” передбачав 1 годину на тиждень (інд.), “спеціальне фортепіано” вивчалася тільки на відділенні слухання музики також по 1 год. на тиждень (інд.). Позитивним було те, що ці предмети вивчалися протягом усього терміну навчання, тобто 4 роки [8].

Підготовка фахівців з масового музичного виховання тривала 8 років, з яких 4 роки навчання – на відділі загального музичного виховання музичного технікуму при МДК. Навчальний план технікуму (педагогічний відділ) передбачав предмет “Хоровий клас” (4 години на тиждень на I курсі) та “Методика хорового співу та хорова література” (4 год. на тиждень на II курсі). 1926 року до навчальних планів музичних технікумів (інструкторсько-педагогічний відділ) окрім хорового та сольного співу (6 та 1 год. на тиждень на I та II курсі) з III курсу введено “методика

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

хорового співу” та “техніка керування хором” (по 4 год. на тиждень) [9].

1923 р. при Київській консерваторії створено факультет музичного виховання, який готував викладачів для трудових шкіл і дитячих установ усіх типів. Його головне завдання – озброїти студентів основними методами музичної підготовки. Вони опанували педологію, педагогіку, історію педагогічної науки; гру на фортепіано, скрипці, в ансамблі народних інструментів; хоровий спів та керування хором; вивчали спеціальну фізкультуру; постановку голосу, ритміку; дитячі ігри; дитячий хор та оркестр.

Результатом творчого пошуку видатних музичних педагогів стала своєрідна система навчання на музично-педагогічному факультеті Московської консерваторії (1930 – 1940 рр.), яка забезпечувала високий рівень і рівноцінність музично-теоретичної, вокально-хорової та інструментальної підготовки майбутніх учителів музики. Відкриття такого факультету на базі колишнього інструкторсько-педагогічного було спрямоване на якнайшвидше покращення та стабілізацію системи підготовки вчителів. Подібні факультети були створені в 30-і роки і в інших консерваторіях країни.

Родоначалыні нинішніх мистецьких факультетів педагогічних університетів – музично-педагогічний факультет Московської консерваторії – мав більш досконалу систему навчання. Це було зумовлено кількома чинниками: по-перше, він був організований у кращому музичному вузі країни, який мав гарні традиції з підготовки професійних музикантів (педагогів і виконавців); по-друге, до викладання на факультеті були залучені висококваліфіковані фахівці в галузі дитячого музичного виховання (Н. Гродзенська, М. Румер, В. Шацька), видатні хормейстери та композитори, які мали досвід з підготовки вчителів музики (М. Данілін, Г. Дмитревський, А. Нікольський, І. Пономарьков, П. Чесноков), відомі музичні діячі, викладачі музично-теоретичних та інструментальних дисциплін (Л. Баренбойм, Л. Гольденвейзер, Ю. Келдиш, М. Раухвергер, В. Розанов, І. Способін); по-третє, навчання проводилось за спеціальними програмами, які були розроблені викладачами цього ж факультету з урахуванням специфіки професії вчителя музики та рівня загальномузичної підготовки студентів [5].

Навчальний план музично-педагогічного факультету 1940 р. був найбільш досконалим і розкривав зміст 5-річного навчання зі спеціальності “Музичне виховання в загальноосвітній школі”. На нашу думку, у цілому він відповідав вимогам до підготовки фахівця широкого профілю, яким повинен бути вчитель музики. Вихованню різнобічного музиканта сприяло різноманіття спеціальних предметів, до яких увіходили: фортепіанний та камерний класи, вокально-хорові дисципліни (хоровий клас, керівництво хором, сольний спів), ритміка, музична література, педагогіка з методикою музичного виховання [7].

На нашу думку, в цілому він відповідав вимогам до підготовки фахівця широкого профілю, яким і повинен бути вчитель музики.

Висновки. Аналіз вітчизняної системи професійної підготовки вчителів музики першої половини ХХ століття дозволяє виявити позитивні тенденції у вокально-хоровій підготовці студентів провідних музичних і педагогічних навчальних закладів з метою їх застосування у сучасних умовах.

1. *Из истории советского музыкального образования // Сб. материалов и документов. 1917–1927. – Л.: Музыка, 1969.*

2. *Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / Пилип Козицький. – К.: Муз. Україна, 1971. – 148 с.*

3. *Металлов В. Синодальное училище церковного пения в его прошлом и настоящем / Василий Металлов. – М., 1911. – 149 с.*

4. *Музыка в единой трудовой школе. – Пб., 1919. – Вып. 1.*

5. *Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 658, оп. 18, д. 907, 908, 909, 918.*

6. *Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 666, оп. 1, д. 20, 30.*

7. *Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 962, оп. 4, д. 491.*

8. *Учебные планы Московской консерватории. Инструкторско-педагогический факультет. Отделение общего музыкального образования // Художественное образование: Учебные планы музыкальных и художественных вузов. – М.: Главпрофобр, 1927. – Вып. 12. – С. 46–49.*

9. *Учебные планы музыкальных техникумов // Музыкальное образование. – 1926. – № 3–4. – С. 117–121.*

10. *Чтение хоровых партитур в связи с управлением хором // Программы Регентского училища: Регентское отделение. – СПб.: Труженник, 1910. – С. 7–11.*

Стаття надійшла до редакції 24.09.2012

